

tussen 1795 en 1815. Misschien heeft ook de keuze voor de patriotentijd als eindexamenonderwerp bijgedragen tot een toenemend aantal bundels gericht op een breed publiek, waarvan deze er een is.

Omdat het woord vooraf het boek aanbeveelt aan 'wie belangstelling heeft voor Friese geschiedenis', was ik bang dat het een uiting zou zijn van Friese profileringsneigingen, maar de bundel maakt zijn titel volledig waar de Friese geschiedenis wordt in het kader van de hele Republiek geplaatst. Alle bijdragen zijn vlot geschreven en de illustraties zijn relevant. Het openingsartikel van J. J. Huizinga, 'Van Leeuwarden naar Den Haag' (9-25), geeft in vogelvlucht de voorgeschiedenis van Oranje en de Republiek in de zeventiende eeuw en een aanduiding van de thema's die ook in de andere bijdragen aan de orde komen: de verschillen in de positie van de stadhouder in de verschillende gewesten, de lobby om het opperbevelhebberschap van het Staatse leger en de vloot, de Oostenrijkse successieoorlog en zijn binnenlandse gevolgen.

Dan meen ik een nadeel van gelegenheidsbundels te bespeuren: de opstellen missen een duidelijke onderzoeksvraag en lijken soms een opsomming van losse gegevens, waarvan mij niet steeds duidelijk is of ze karakteristiek zijn voor een bepaalde ontwikkeling of juist afwijken van een algemeen patroon. De bijdragen van Y. Kuiper, 'Onder hovelingen. Hofadel in Leeuwarden, Friese cabale in Den Haag' (37-58), H. Algra, 'Muziek aan het hof van Anna van Hannover en Willem Carel Hendrik Friso' (73-84) en J. van Dam, 'Stadhouderlijke verblijven buiten Friesland' (85-95) lijken sporen hiervan te dragen. Ook is het in een bundel waarin auteurs naar elkaar verwijzen wat vreemd als vlak nadat Kuiper uitvoerig heeft uitgelegd waarom het vertrek van het hof nauwelijks economische consequenties had, Mulder zonder nadere toelichting het traditionele standpunt inneemt dat het de nekslag voor Leeuwarden betekende.

Onder de bijdragen die mij het meest aanspraken, bevindt zich toch die van R. Mulder, 'Het hof van Willem en Anna in Leeuwarden' (59-72), waarin relaties worden gelegd tussen de organisatie van het hof en zijn plattegrond en interieur. Verder boeiden mij ook H. Spanninga, 'Willem IV en de Doelistenbeweging in Friesland' (97-122), met een breed overzicht van opkomst en verloop van deze oproerige beweging, die vervolgens door bestaande structuren werd ingekapseld; en B. Bilker, 'Het erfstadhouderschap' (123-134), een zorgvuldige rechts-historische studie van de uitbreiding van deze instelling met de vrouwelijke lijn en de sporen daarvan in latere grondwetten.

In een boek zonder voetnoten is niet te bepalen of een literatuurlijst verwijzingen of achtergrondliteratuur bevat. In beide gevallen mis ik echter het boek van J. W. A. Naber, *Vorstinnen van het huis Oranje-Nassau*, uit 1898. In diverse artikelen viel mij op hoezeer dit honderd jaar oude werk nog steeds de stand der wetenschap weergeeft. Dit alles neemt niet weg dat het eindoordeel over deze bundel naar mijn mening zeer positief moet luiden.

W. Pelt

M. M. Lamens-van Malensteyn, *Oefening en bespiegeling. Het verloskundige onderwijs van M. S. du Pui (1754-1834) te Leiden* (Pantaleon reeks XXVI; Rotterdam: Erasmus publishing, 1997, 477 blz., f97,50, ISBN 90 5235 108 2).

Het praktisch onderwijs in de verloskunde vond tot het einde van de achttiende eeuw volledig plaats buiten het academisch circuit. Vroedmeesters en vroedvrouwen ontvingen hun opleiding bij het plaatselijk *collegium medicum*.

M. S. du Pui (1754-1834) was de eerste hoogleraar in Nederland die dit vak op academisch niveau doceerde en de studenten praktische ervaring bijbracht. Daarom verdient deze figuur

zeker een grondige studie, niet alleen wat zijn onderwijs betreft, maar ook naar de stand van de wetenschap in de periode en het functioneren van de hoogleraar als organisator voor betere omstandigheden voor zwangeren en kraamvrouwen.

De auteur geeft allereerst aandacht aan de vroedkundige voorzieningen in de stad Leiden, waarbij zij het functioneren van het *collegium medicum* toelicht. Vervolgens bespreekt zij het praktisch onderwijs van Du Pui, het zogenaamde *collegium casuale chirurgicum*. Verlos- en heelkunde waren in die tijd nog nauw met elkaar verbonden.

Daarna komt het theoretisch onderwijs aan de orde. Hierbij valt vooral de nadruk op de bekkenleer en de instrumentele verloskunde. De heelkundige kant, met name de keizer- en schaambeensnede, wordt eveneens besproken. Ook de theorie over en de praktijk van de nageboorte, vaak een bron van complicaties voor de vroedvrouw en de obstetricus, krijgen ruim aandacht. Gebrekkige leefomstandigheden waren verantwoordelijk voor de nog niet bekende deficiënties in de voeding, die weer aanleiding gaven tot Engelse ziekte en andere aandoeningen, die een verhoogd risico voor de zwangeren en barenden met zich meebrachten.

Ook de sociale taak van de verloskundige, in deze tijd nog als 'staatkundig' beschreven, behoorde tot het terrein van de hoogleraar, evenals de gerechtelijke geneeskunde. Hierin besteedt Du Pui vooral aandacht aan de kindermoord, een tragische consequentie van de armoede waarin veel vrouwen, vooral in de steden, verkeerden. Du Pui pleit voor gezondheidswetten voor de onvermogende zwangeren, waardoor deze in staat gesteld worden veilig hun kind te baren in beschermde hospitia, van waaruit zij naar de maatschappij kunnen terugkeren.

De auteur heeft een aantal documenten als bijlagen opgenomen, waaronder een reisverslag Londen/Parijs in 1778, Du Pui's intrede als bevorderaar van de anatomie, chirurgie en verloskunst te Alkmaar in 1788 en zijn inaugurele rede uit 1791 te Leiden. Voorts nog een volledige vertaling van de *Dictata in artem obstetricam*, gegeven tussen 1802 en 1805. Zij is bij de transcripties en de vertalingen bijgegaan door drs. W. M. Rijkmans-Cordia. De Latijnse teksten zijn naast de vertalingen geplaatst.

Zorgvuldigheid is een belangrijk kenmerk van deze studie, die in eerste instantie gediend heeft als proefschrift aan de Leidse universiteit. De auteur is huisarts, en de systematische wijze van behandeling van het onderwerp doet denken aan het nauwkeurige onderzoek van patiënten. Zij heeft het onderwerp logisch ingedeeld en waar nodig toegelicht met de stand van wetenschap en verloskundig onderwijs elders in Europa, mede vanwege Du Pui's buitenlandse ervaringen. Hierdoor krijgt de lezer ongetwijfeld een beeld van *the state of the art*.

De figuur van M. S. du Pui is karakteristiek voor de eerste decennia van de negentiende eeuw. Zijn functie was veelomvattend. Hij moest zowel heel- als verloskunde uitoefenen, onderwijs geven en een forensische taak vervullen. Bovendien moest hij ijveren vooreen goed *tocodochium* of kraamkliniek. Deze combinatie van werkzaamheden verschafte hem een vooraanstaande positie, zowel in de stad als aan de universiteit. Zijn uitspraken en adviezen kenmerken hem als een verlicht medicus, gericht op verbetering van de leefomstandigheden en de noden waarin veel burgers omtrent de eeuwwisseling verkeerden. Hij pleitte reeds in 1788 voor variolatie, en uitte zijn verontwaardiging jegens de autoriteiten die de pokkeninenting verboden. Hij riep op tot mildheid jegens de jonge, ongehuwde moeders die hun kind na de geboorte ombrachten. 'Ik zou tenslotte willen dat de burgers in de beschaafde burgermaatschappij over de onvermogende zwangeren nadenken en aan hen rechten en privileges toekennen opdat ze veilig kunnen baren en hun (ongeboren) kinderen geen schade toebrengen', zo stelt Du Pui in zijn *Dictata* over de zorg voor zwangeren.

De bijlagen in dit werk zijn slechts ten dele geanalyseerd en in de tekst vermeld. De intrede te Alkmaar bijvoorbeeld komt inhoudelijk slechts terloops aan de orde. De auteur heeft zich, zoals de titel van het werk aangeeft, beperkt tot analyse van die documenten die betrekking

hebben op de verloskunde. Hierdoor mist de lezer iets van het algemene gedachtepatroon in de geneeskunde, dat vooral in de rede van 1788 naar voren werd gebracht. Dit klemt des te meer omdat de rede alleen in handschrift in het archief van de familie Du Pui aanwezig is. Het gaat hier dus om de publicatie van een niet onbelangrijke bron.

Het is duidelijk dat Du Pui al in 1788 betrokken was bij de discussies over het werk van Johan Peter Frank (1745-1821), de pionier van de *medizinische Polizey*, de voorloper van de sociale geneeskunde. Dit facet van zijn inzichten verdient meer aandacht, mogelijk in een aanvullende studie over de ontvangst van de 'medische politie' in de Bataafse Republiek. Du Pui was erdoor bevangen, en niet alleen in de verloskundige praktijk!

Gelukkig is er in Nederland momenteel meer belangstelling voor biografieën. In belangrijke mate kan deze studie over het functioneren van de hoogleraar Du Pui in Leiden tot deze categorie gerekend worden. Ook voor de geschiedenis van de Leidse universiteit gedurende de negentiende eeuw is dit boek een welkome aanvulling.

A. M. Luyendijk-Elshout

G. J. Knaap, *Shallow waters, rising tide. Shipping and trade in Java around 1775* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde CLXXII; Leiden: KITLV press, 1996, x + 255 blz., ISBN 90 6718 102 1).

Tot de werkzaamheden van de havenmeesters in dienst van de VOC behoorde het houden van aantekening van de scheepsbewegingen. Van ieder aankomend of uitzeilend schip moesten worden opgetekend het type schip, het aantal bemanningsleden, de lading, de bewapening en de haven van herkomst of bestemming. Ook werden de naam van de schipper, zijn landaard en zijn woonplaats vastgelegd. Deze lijsten, die in grote aantallen moeten zijn opgesteld, zijn grotendeels verloren gegaan. Alleen voor de havens van Java en Madoera in de periode 1767-1778 zijn zij bewaard gebleven. Voor zijn onderzoek heeft G. Knaap de gegevens van ruim 20.000 scheepsbewegingen in elektronische gegevensbestanden opgeslagen en statistisch verwerkt in combinatie met gegevens over handel en over de uitgifte van zeepassen. Te vaak nog wordt door historici het gebruik van kwantitatieve methoden geschuwd, omdat de kwaliteit van de bronnen te kort zou schieten. Deze studie laat andermaal zien, dat juist met weldoordacht gegevensbeheer en kwantitatieve analyses kan worden vastgesteld wat precies de leemten en tekortkomingen van de bronnen zijn en hoe de vertekeningen op verantwoorde wijze kunnen worden bijgesteld.

De auteur geeft in een aantal aanhangsels een inzichtelijke beschrijving van zijn werkwijze van bron via gegevensopslag, tellingen en beredeneerde schattingen tot en met de conclusies en interpretaties. De gevolgtrekkingen worden geboden op drie niveaus: de feitelijke situatie omstreeks 1775, de langetermijnontwikkeling en een toetsing van bestaande opvattingen daaromtrent. Het 'feitelijke' onderzoek bestrijkt een groot aantal onderwerpen: scheepstypen en laadvermogen, bewapening en handelsgoederen, seizoenen en omlooptijden, schippers en bemanningsleden, bedrijfseconomische en volkenkundige aspecten. Daarbij worden voortdurend uitsplitsingen gemaakt naar VOC en particuliere handelsvaart, naar bepaalde vaarroutes en afzonderlijke producten. Dankzij een tweetal inleidende hoofdstukken over de VOC en de Javaanse havens zijn deze tamelijk specialistische beschrijvingen en detailanalyses ook voor niet-specialisten goed te volgen. Daarbij is overigens een stevige dosis volharding vereist, want beschrijving van de statistische gegevens en alle bijbehorende mitsen en maren, manco's en marges levert nu eenmaal niet bepaald meeslepende leesstof op. Wellicht zou de lezer met